

HISTORiantutkimus ja SÄHKÖISET AINEISTOT

**KIRSI
VAINIO-KORHONEN**

*on Turun yliopiston Suomen
historian professori.*

■ Pirjo Markkola kirjoitti Historiallisen Aikakauskirjan numerossa 3/2007, että historiantutkimus on taitolaji. Vaikka usko täysin objektiiviseen tietoon ei leimaa tutkimusta, tutkimusprosessin avoimuus ja mahdollisuus seurata tutkijan päättelyä ovat edelleen tärkeitä periaatteita, Markkola toteaa. Kaksi viimeksi mainittua – mahdollisuus seurata tutkijan työskentelyä ja tutkimusprosessin avoimuus – ovat kuitenkin tällä hetkellä aivan uusien haasteiden edessä: miten sähköisessä muodossa tuotetut asiakirjat haastavat historiantutkimuksen metodologian ja totuudellisuuden.

Vastaavia murroskohtia on ollut aikaisemminkin. Historiatieteellisen tutkimuksen edellytykset muuttuivat monella tavalla 1800-luvun kuluessa. Omaksuttiin aivan uudenlaisia tutkimusmenetelmiä, tajuttiin julkisten asiakirjojen lähdearvo ja järjestettiin arkistoja ja kirjastoja. Asiakirjat alettiin nähdä kansalaisten yhteisenä omaisuutena ja kulttuuriperintönä, jonka tuli olla kaikkien ulottuvilla ja käytettävissä.

Samalla kun dokumentteja alettiin koota yhteen paikkaan, alettiin kiinnittää huomiota niiden historialliseen todistusarvoon. Haluttiin varmistua lähteen aitoudesta, halut-

tiin tietää milloin, missä ja kenen toimesta se oli syntynyt. Tutkittiin kirjoitusaloja, käsialoja ja analysoitiin asiakirjojen asiasältöä. Asiakirjan olemassaolosta tutkija pystyi varmistumaan ilman apuvälineitä: se oli luettavissa paljain silmin ja kosketeltavissa paljain käsin. Tutkija saattoi myös olla varma lähteensä pysyvyydestä ja muuttomattomuudesta: saveen, nahalle tai paperille painettu tai kirjoitettu asiakirja oli ja tuli olemaan sama kuin syntyhetkellään.

Puhuessamme asiakirjoista miellämmekin ne usein edellä mainitun kaltaisiksi, paperimailman tuotteiksi: dokumenteiksi, jotka on kirjoitettu käsin tai koneella, allekirjoitettu, sinetöity tai leimattu. Olemme kuitenkin luopumassa paperista ja musteesta asiakirjojen tuottamis- ja tallentamisvälineinä. Myös kuvan ja äänen tallentaminen analogisesti on nopeasti häviämässä. Samalla olemme luomassa aivan uudenlaista toimintakenttää niin tiedon tallettajille kuin sitä käyttäville tutkijoillekin.

Arkistojen, kirjastojen ja museoiden tämän hetken polttavin ongelma on se, miten uusin, ainoastaan sähköisessä muodossa oleva tietoaineisto säilyy pysyvästi ja miten sitä ylipäätään voidaan lukea ja tulkita oikein tulevaisuudessa. Myös historiantutkijat joutuvat pohtimaan tutkimusmenetelmiään ja käyttämänsä tiedon luotettavuutta aivan uudesta näkökulmasta.

Sähköisen tiedon säilyvyyden ja luettavuuden ongelmasta eivät historiantutkijaa vapauta edes ”uuden historian” halu tutkia myös muita kuin viranomaisasiakirjoja. Yksityiset kirjeet, päiväkirjat, kuvat, lehdet, elokuvat ja jopa kirjatkin syntyvät jo hyvin pitkälle sähköiseen muotoon. Liike-elämän asia-

kirjojen tuotanto ja arkistointi on niin ikään pitkälle sähköistä, ja sen intresseissä on vain, miten tieto saadaan valjastettua tehokkaasti, vähin kustannuksin ja nopeasti päätöksenteon palvelemiseen tässä ja nyt. Näin sähköinen tallenneformaatti tekee ”uuden historian” suosimista aineistoista aivan yhtä haavoittuvia kuin viranomaisasiakirjoistakin.

Olen varma, että vilkkaasta sähköpostija tekstiviestiliikenteestämme ei ole montaakaan bittiä tallella sadan vuoden kuluttua. Me voimme lukea kynällä kirjoitettua kirjeenvaihtoa, mutta kuinka monesta tulevaisuuden yksityisarkistosta löytyy intiimejä sähköpostiviestejä ja missä muodossa. Kuinka moni saamistamme tekstiviesteistä on jäljellä edes lukemista seuraavana päivänä? Kuinka tutkimme yhä sähköisemmäksi muuttuvaa arkeamme, sähköisesti täyttämämme apurahanhakulomakkeita tai sähköisessä muodossa hoitamamme maksuliikennettä? Millaisen käsityksen tulevaisuuden tutkijat ylipäättään saavat 2000-luvusta? Onko elämästämme jäänyt jäljelle minkäänlaista kuvaa, ääntä tai kirjoitusta?

Suomalaiset historiantutkijat eivät ole sähköisten asiakirjojen ongelmia juuri pohjineet. Sota-arkiston johtaja Jaana Kilkki totesi jo useita vuosia sitten, ettei Suomen historiantutkijoiden yhteisö ole osoittanut mitään mielenkiintoa sitä oman alansa tulevaisuutta uhkaavaa, tikittävää aikapommia kohtaan, jonka hallitsematon sähköinen hallinto ja sähköiset asiakirjat muodostavat. Tämä on erityisesti historiantutkimuksen kohtalonkysymys, koska menneisyyttä tutkiva tiede on monia muita tieteenaloja riippuvaisempi menneiden sukupolvien tuottamasta aineistosta. Oman aikansa yhteiskuntaa tutkivilla tieteillä ei tällaista aineiston fyysiseen säilymiseen, luettavuuteen, käytettävyyteen ja ymmärrettävyyteen liittyvää ongelmaa ole.

Metodologisesti sähköisten asiakirjojen perusongelma on se, että sähköisen asiakirjan muokkaaminen on helppoa, eikä muutoksista jää jälkiä samalla tavoin kuin esimerkiksi paperiasiakirjoihin. Sähköisen asiakirjan aitoutta, luotettavuutta ja todistusvoimaisuutta ei siis voi enää sitoa senkaltaisiin fyysisiin ominaisuuksiin, joiden

tutkiminen on 1800-luvulta lähtien muodostanut erään historiantutkimuksen lähdekriittisistä kulmakivistä. Ihmissilmille näkymättömästä ja ihmiskorville kuulumattomasta sähköisestä asiakirjasta ei voi aistinvaraisesti päätellä mitään sen luonteesta tai käytöstä. Sähköiseen dokumenttiin voidaan kuitenkin liittää ns. metadataa, tietoa tiedosta, joka kuvailee asiakirjan synty- ja käyttöprosessia. Metadatatassa kuvaillaan käytettyjä tiedostoformaatteja, tietojen alkuperää sekä asiakirjan ”käyttöhistoriaa”. Kuka on ollut sisällä asiakirjassa, milloin, ja mitä hän on tehnyt. Tässä tilanteessa historiantutkijan lähdekriittiset pohdinnat siirtyvät väistämättä itse asiakirjasta siihen *prosessiin*, joka on synnyttänyt dokumentoitua tietoa.

Oman ongelmakenttäänsä muodostaa myös se, että tietokoneiden ja tietoverkkojen avulla sähköisten asiakirjojen tietoja voidaan vaivattomasti yhdistellä lukemattomilla eri tavoilla. Näin ns. sähköinen asiakirjanäkymä voi koostua usean eri arkistonmuodostajan antamista tiedoista. Tällä tavoin myös toinen asiakirjalähteitä käyttävän historiantutkimuksen kulmakivistä – asiakirjojen arkistolliseksi järjestelytavaksi sovitettu *provenienssi*- eli alkuperäisperiaate – on hämärtyneessä ja häviämässä. *Provenienssi*periaatehan lähestyy dokumenttia ainutkertaisena, muuttumattomana menneisyyden todistuskappaleena. Sähköistä asiakirjaa on sen erilaisen syntyvän ja eriävien käyttöominaisuuksien takia vaikea lähestyä alkuperäisperiaatteen näkökulmasta. Tulevaisuudessa emme enää voi tarkastella nyt syntyviä sähköisiä arkistoja paperimaailmasta peräisin olevien sosiaalisten käytäntöjen ja sopimusten määrittämällä tavalla. Terry Cook Kanadan kansallisarkistosta on osuvasti todennut, ettei sähköisiä asiakirjoja saa eikä enää edes voi käsitellä ja tulkita ”paperiaivoin”. Myös historiantutkijoiden on tässä tilanteessa löydettävä uudet keinot sähköisen dokumentaation historiallisen merkityksen ymmärtämiseksi. Ja ennen kaikkea: suomalaisten historioitsijoiden on aktiivisesti ryhdyttävä osallistumaan sähköistä asiakirjoista käytävään keskusteluun, jota tällä hetkellä käyvät ainoastaan arkisto-, kirjasto- ja museoalan ammattilaiset. ■